

ФОРМУВАННЯ ВИСОКОЕФЕКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

*Кузьменко І.В.,
Уманський державний аграрний університет*

*Розкритий стан та визначені шляхи підвищення ефективності виробництва зерна в регіоні
The situation and main ways of the increase of the grain production in the region are considered in the article*

Постановка проблеми. Збільшення обсягів виробництва зерна та підвищення його ефективності є однією з ключових проблем у національній аграрній політиці. Київщина має розвинене сільське господарство з могутнім потенціалом. За обсягами виробництва основних сільськогосподарських культур Київська область посідає одне з провідних місць серед регіонів України. Головні пріоритети розвитку виробництва зерна в регіоні на найближчий період - забезпечення нарощування виробництва високоякісного зерна, стримування негативних процесів, що мають місце в процесі реалізації та просування продукції до споживача, нарощування експортного потенціалу зернової галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виробництва та реалізації зерна є об'єктом дослідження багатьох вчених, а саме: Бойка В.І, Кобути І.В., Лобаса М.Г., Макаренка П.М., Ніколаєвої З.П., Саблука П.Т., Сайка В.Ф., Ситника В.П., Уланчука В.С., Худолій А.М., Шпичака О.М., Щура М.І. та інших. Проте дослідження виробництва конкурентоспроможної продукції зернового підкомплексу, її реалізації на регіональному рівні та формування ринкового середовища проводились недостатньо.

Виклад основного матеріалу. Сільськогосподарські підприємства Київської області розміщені у межах двох зон природно-сільськогосподарського районування: Поліської (Правобережної та Лівобережної) і Лісостепової (Правобережної та Лівобережної). Основними типами ґрунтів поліської частини області є дерново-підзолисті та підзолисто-глеєві, лісостепової - чорноземи та сірі лісові ґрунти. Такі типи ґрунтів сприятливі для вирощування зернових культур. За виробництвом зерна та зернобобових у 2008 р. Київська область посідала дев'яте місце серед регіонів України, а за середньою урожайністю (40,0 ц/га, що перевищувало середню по Україні на 5,4 ц) - четверте місце після Черкаської (відповідно 44,4 ц), Полтавської (43,7 ц) та Вінницької (41,0 ц з 1 га) областей.

У структурі посівних площ сільськогосподарських культур у 2008 р. зернові та зернобобові культури займали 58,5%. В той час як у 2005 році - 58,7%, 48,2% у 2000 р. та 41,7% у 1990 р. У складі зернових культур у 2008 р. найбільші площі було засіяно озимою пшеницею - 36,7% та кукурудзою - 23,8%.

В останні роки розширюються площі під зерновими культурами та проходять зміни у структурі зернових культур, поступово знижується питома вага озимої пшениці. Якщо в 1990 році на її долю приходилося 49% посівної площі зернових, то в 2008 р уже - 39%. Одночасно зростають посівні площі під кукурудзою на зерно та ярим ячменем. Зростання чисельності підприємств та розширення площ під олійними культурами безпосередньо віддзеркалилось на розмірах посівних площ зернового клину в більшості аграрних формувань.

Більше 67,1% сільськогосподарських підприємств області під зернові культури відводять до 250 га. Підприємств з площею зернових культур 1000-3000 га всього 9% від загальної їх кількості, але в них площі зернових становлять в середньому 1550 га на одне аграрне формування.

Таблиця 1

Групування сільськогосподарських підприємств за розмірами посівних площ зернових культур у 2008 р.

	ЄМСТВ		
	ОДИНИЦЬ	%	
до 50,00	659	42,4	15,9
50,01-100,00	155	10,0	11,5
100,01-250,00	229	14,7	36,9
250,01-500,00	157	10,1	57,0
500,01-1000,00	195	12,5	141,9
1000,01-2000,00	113	7,3	152,9
2000,01-3000,00	26	1,7	62,5
більше 3000,00	20	1,3	94,0
Всього	1554	100	572,6

Розраховано за даними Головного управління статистики у Київській області

У 2008 р. зернові та зернобобові культури зібрано з площі 648,2 тис. га, що менше, ніж у 2005 р. на 3% (19,9 тис. га), проте більше, ніж у 2000 р. на 12,1% (70,1 тис. га) та на 9,1% (54,1 тис. га) ніж у 1990 р. (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка зібраних площ, валового збору та урожайності зернових і зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах Київської області

Рік	Зібрана площа, тис. га	Валовий збір, тис. т	Урожайність, ц /га
1	2	3	4
1940	903,7	1091,5	12,2
1960	615,2	898,1	14,6
1990	594,1	2112,2	35,6
1995	553,1	1544,1	27,9
2000	578,2	1430,5	24,7
2005	668,1	2283,8	34,2
2006	638,1	1856,5	29,1
2007	623,3	1795,9	28,8
2008	648,2	2592,9	40,0

За даними Головного управління статистики у Київській області

В результаті сприятливих погодних умов у 2008 р. було зібрано найбільший урожай зернових - 2592,9 тис. тонн, що більше, ніж у 2000 р. понад 80% та на 23% - ніж у 1990 р. У порівнянні з рівнем урожайності в середині минулого століття, середня урожайність зернових та зернобобових культур в області значно зросла і у 2008 р. досягла 40 ц /га.

Урожайність зернових, як і їх ефективність виробництва тісно пов'язана з розмірами галузі, що в першу чергу проявляється через розмір їх посівних площ в господарстві.

Групування сільськогосподарських підприємств за розмірами виробництва зернових наведено у табл. 3.

Таблиця 3

Групування сільськогосподарських підприємств Київської області за розмірами виробництва основних видів зернових

Валовий збір, ц	Кількість підприємств		Зібрана площа		Урожайність, ц /га
	штук	%	тис. га	%	
до 25,0	23	1,5	0,1	0,0	4,7
25,1-50,0	24	1,6	0,1	0,0	6,7
50,1-100,0	55	3,6	0,5	0,1	8,3
100,1-200,0	68	4,4	0,9	0,2	11,9
200,1-500,0	177	11,5	3,9	0,7	16,0
500,1-2000,0	402	26,1	19,7	3,5	21,2
2000,1-5000,0	211	13,7	27,1	4,8	24,7

5000,1-10000,0	136	8,8	34,7	6,1	27,9
10000,1-20000,0	124	8,1	56,1	9,9	31,1
20000,1-50000,0	204	13,2	173,6	30,7	38,9
більше 50000,0	116	7,5	249,0	44,0	48,5
Разом	1540	100,0	565,7	100,0	40,1

За даними Головного управління статистики у Київській області

З даних таблиці видно, що концентрація виробництва приводить до зростання урожайності зернових як в цілому так і за окремими видами зернових культур.

В сільськогосподарських підприємствах, які зібрали зерна до 2000ц урожайність становила 4,7-21,2ц/га. Таких підприємств було 48,7% від загальної чисельності в Київській області.

Тоді як в підприємствах з валовим збором 200 – 5000 т отримували урожайність 24,7 – 38,9ц/га, але їх кількість була значно менша і становила 43,8%. Тільки 116 підприємств, або 7,5% від загальної їх чисельності вирощували понад 5000т зерна при середній урожайності по групі 48,5ц/га.

При вирощуванні пшениці 57,2% сільськогосподарських підприємств отримують урожайність понад 30ц/га, а ячменю ярого - даного рівня врожайності досягають 46,8% підприємств. Все це вказує на далеко неповне використання родючості земель багатьма підприємствами регіону. Для підвищення урожайності доцільно розширити площі зернових до раціональних розмірів.

Рентабельність виробництва зернових і зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах Київської області до 2008 р. була вищою, ніж у середньому в Україні (рис. 1).

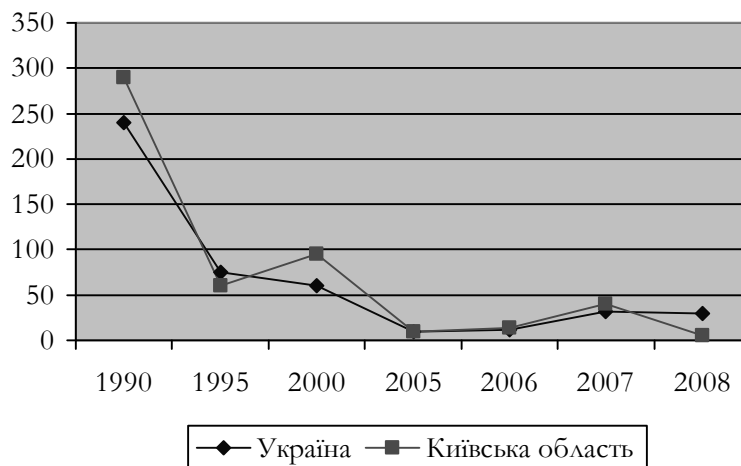

Рис. 1. Рентабельність виробництва зернових і зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах, %

Починаючи з 2005 р. значення цього показника депо зростало, водночас, у 2008 р. він зменшився до 5,2%. Така ситуація пояснюється зростанням собівартості виробництва зернових і зернобобових у сільськогосподарських підприємствах через різке підвищенням цін на матеріально-технічні ресурси в останні роки (табл. 4).

Таблиця 4

Структура витрат на виробництво зернових культур у сільськогосподарських підприємствах за елементами у 2008 р., %

Показник	Пшениця	Жито	Кукурудза	Ячмінь	Овес
Витрати, всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Витрати на оплату праці	11,7	14,3	7,9	9,4	12,8
Відрахування на соціальні заходи	1,2	1,6	0,9	1,2	1,4
Матеріальні витрати у т. ч.	67,0	64,8	73,4	68,2	61,4
насіння і посадковий матеріал	17,5	25,3	23,9	18,5	25,9
мінеральні добрива	27,2	17,9	26,0	21,1	8,1
нафтопродукти	25,5	32,2	19,2	24,6	33,5

оплата послуг і робіт	12,4	9,1	16,0	15,0	9,4
інші	17,4	15,5	14,9	20,8	23,1
Амортизація основних засобів	6,8	7,3	7,4	6,2	7,3
Інші виробничі витрати	13,3	12,0	10,4	15,0	17,1

Матеріальні витрати в структурі витрат в залежності від виду зернових культур змінювалися від 61,4 до 73,4%.

Найбільшу питому вагу у матеріальних витратах у 2008р. займали витрати на придбання нафтопродуктів (33,5%), насіння та посадкового матеріалу (25,9%), мінеральних добрив (8,1%). Витрати на оплату праці були незначні і займали в залежності від культур 7,9 – 14,3%.

В сучасних умовах необхідно широко залучати досвід передових підприємств регіону по впровадженню інноваційних технологій вирощування зернових культур, що приведе до зниження матеріаломісткості продукції та буде виступати одним із факторів підвищення конкурентоспроможності зерна.

За обсягами реалізації зернових культур сільськогосподарські підприємства Київської області займають дев'яте місце серед регіонів України. Протягом 2000-2008 рр. обсяги реалізації зерна регіоном зросли в 2,1 рази. Має місце стійка тенденція збільшення обсягів реалізації ячменю та пшениці. Зерна кукурудзи в 2008 році продали в 14,7 раз більше ніж в 2000р. Разом з тим протягом досліджуваного періоду спостерігається зменшення обсягів реалізації вівса (на 26,6% у порівнянні з 2005 р. та на 40,7% у порівнянні з 2000 р.), проса (відповідно на 54,5% і 83,3%) і гречки (на 30,5% і 65,1%). Це вказує на те, що сільськогосподарські підприємства починають вирощувати ті види продукції, які користуються більшим попитом на ринку.

Таблиця 5

Реалізація зернових культур сільськогосподарськими підприємствами Київської області за видами, тис. т.

Вид продукції	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008р. до 2000р.,%
Зернові та зернобобові культури, всього	635,4	1232,3	1113,1	1014,9	1350,9	212,6
у т.ч. пшениця	368,1	559	476,3	388,3	597,1	162,2
жито	21,5	36,6	23	11,7	24,3	113,0
кукурудза	30,4	363	303,3	432,3	447,4	14,7р
ячмінь	136,5	201,5	239,4	141,8	245,0	179,5
овес	17,7	14,3	13,8	11,9	10,5	59,3
просо	6	2,2	2,2	1,3	1,0	16,7
гречка	25,8	12,9	15,3	10,4	9,0	34,9
зернобобові культури	18,7	36,8	35,4	13,2	13,9	74,3

Починаючи з 2000р. змінилася структура реалізації зерна за маркетинговими каналами. Основним каналом реалізації стають комерційні структури через які у 2008 році було продано 91,8% зерна. Якщо в 1990-2000рр. біля третини зерна продавалося населенню, то в останні роки за даним каналом реалізується 1,3-1,7%. Незначна частина зерна реалізується в рахунок орендної плати за землю та майнові паї пайовикам

Суттєво скоротилася реалізація зерна безпосередньо переробним підприємствам. За даним каналом в 2008р. продано 4,4% (131,4 тис. тонн) зерна.

За період досліджень має місце щорічна зміна цін реалізації зерна. В цілому ціни реалізації зерна зросли за вісім років на 25,9% для переробних підприємств, а на ринку - на 64,5%. Найвищі ціни реалізації зернових та зернобобових у 2008 р. були на ринку. Водночас, найбільше зростання цін за всіма маркетинговими каналами спостерігалось у 2000 р. (табл. 6).

Таблиця 6

Середні ціни реалізації підприємствами Київської області зернової та зернобобової продукції за маркетинговими каналами, грн. за тону

Рік	Переробним підприємствам		На ринку		Населенню	
	грн.	до попе-реднього року, %	грн.	до попе-реднього року, %	грн.	до попе-реднього року, %
2000	639,2	264,2	524,5	223,3	395,0	222,9
2001	469,8	73,5	449,1	85,6	350,4	88,7
2002	355,5	75,7	334,8	74,5	288,6	82,4
2003	595,0	167,4	594,9	177,7	378,6	131,2
2004	469,8	79,0	464,2	78,0	372,4	98,4
2005	432,3	92,0	387,6	83,5	326,9	87,8
2006	581,6	134,5	522,5	134,8	405,0	123,9
2007	939	161,4	790,8	151,3	596,9	147,4
2008	804,7	85,7	863,1	109,1	639,1	107,1

Ціни на зерно в основному залежать від його гатунку та каналу реалізації. Найбільш високоякісне зерно покупають переробні підприємства. В них ціни на зерно диференціюються в залежності від його гатунку. Тому сільськогосподарські підприємства продають за даним каналом більш високоякісне зерно. В результаті цей маркетинговий канал, в порівнянні з іншими, забезпечує більш високі ціни реалізації зерна.

Динаміка зовнішньої торгівлі області зерновими культурами за 2000-2008 рр. не має чітких тенденцій. У 2008 р. експорт зерна у загальному обсязі експорту товарів області займав 1,4%, імпорту - 0,3% від загальною обсягу імпорту. У географічній структурі найбільшу частку експорту зерна становили поставки до Саудівської Аравії та Йорданії, а імпорту - з Угорщини і Франції.

Висновки. Протягом 1990-2008 рр. у господарствах Київської області спостерігається стійка тенденція росту виробництва зернових та зернобобових. Поряд з цим відзначається підвищення собівартості зерна через зростання цін на матеріально-технічні ресурси, необхідних для вирощування зернових та зернобобових культур, що негативно позначилося на рентабельності продукції. Рівень рентабельності виробництва зерна до 2005 року постійно знижувався і тільки в останні роки дещо стабілізувався та досяг 5,2 % в 2008р. Для підвищення ефективності виробництва зерна необхідно довести галузь в сільськогосподарських підприємствах до раціональних розмірів та широко впроваджувати новітні технології. В результаті цього будуть більш повно використовуватися потенційні можливості регіону в стабілізації та нарощуванні ефективності виробництва і реалізації зерна в умовах ринку.

Література.

1. Сільське господарство України за 2008 рік [Статистичний збірник] / За ред. Ю.М. Остапенко / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко, 2009. - К. : Держкомстат України. - 369 с.
2. Сільське господарство Київської області у 2008 році [Статистичний збірник] / За ред. П.Т. Сметани / Відповідальний за випуск М. Г. Лисак, 2009. - К. : Головне управління статистики у Київській області. - 369 с.
3. Формування і розвиток ринку зерна в Україні/ О.Г. Шпикуляк, Ю.П. Воскобійник, Р.П. Саблук, О.В. Овсянніков – К.: ННЦ ІАЕ, 2008 – 190 с.